

Структурни промени в сектор „Производство, преработка и консервиране на месо и месни продукти“

Доц. д-р НОНА МАЛАМОВА

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: nonamal@abv.bg

В статията са представени резултатите от изследване на структурните промени в сектор „Производство и преработка на месо и месни продукти“ в България в периода 2000–2012 г. В този период предприятията от сектора бяха изправени пред редица предизвикателства, свързани с въвеждането на европейските стандарти за хигиена и безопасност на храните, за здравословни и безопасни условия на труд, за опазване на околната среда, а също и с новите правила за търговия на Единния европейски пазар. Създадох се предпоставки за съществени структурни промени. В резултат на анализа на организационното, продуктово, технологично и пазарно реструктуриране на сектора бяха очертани както промени и тенденции с положителен знак (нараства значимостта на сектора в хранителната индустрия; постигнати са концентрация, модернизация и интензификация на производството; нараства дялът на продукти с по-висока степен на преработка в експортната структура; намалява дялът на колбасите и други месни продукти в импортната структура), така и такива с отрицателен знак (намалява дялът на всички видове червени меса в производствената структура на сектора; скокообразно нараства вносът на свинско и птиче месо; нараства отрицателната стойност на баланса на търговията с месо и месни продукти; драстично се свива износът на месо от дребен рогат добитък).

Увод

Целта на този анализ е очертаване на тенденциите в развитието и организационното, продуктово и пазарно реструктуриране на сектор „Производство и преработка на месо и месни продукти“, идентифициране на факторите, предизвикали структурните промени, и формулиране на приоритетни направления за преодоляване на очертаните се структурни дисбаланси.

Изследването е реализирано в следните направления.

- **Организационно, производствено и пазарно реструктуриране на сектор** „Производство и преработка на месо и месни продукти“. Използвани са следните показатели: дял на сектора в брутна добавена стойност, наетите лица и инвестициите в отрасъл ХВП, брой и размер на предприятията, произведена продукция по текущи цени, структура на промишлената продукция, структура на експорта и импорта по стокови групи, пазарна структура на износа и вноса; равнище и динамика на продажбите на вътрешния пазар;

равнище и динамика на продажбите на европейския пазар, търговско салдо; равнище и динамика на продажбите на външния пазар, търговско салдо.

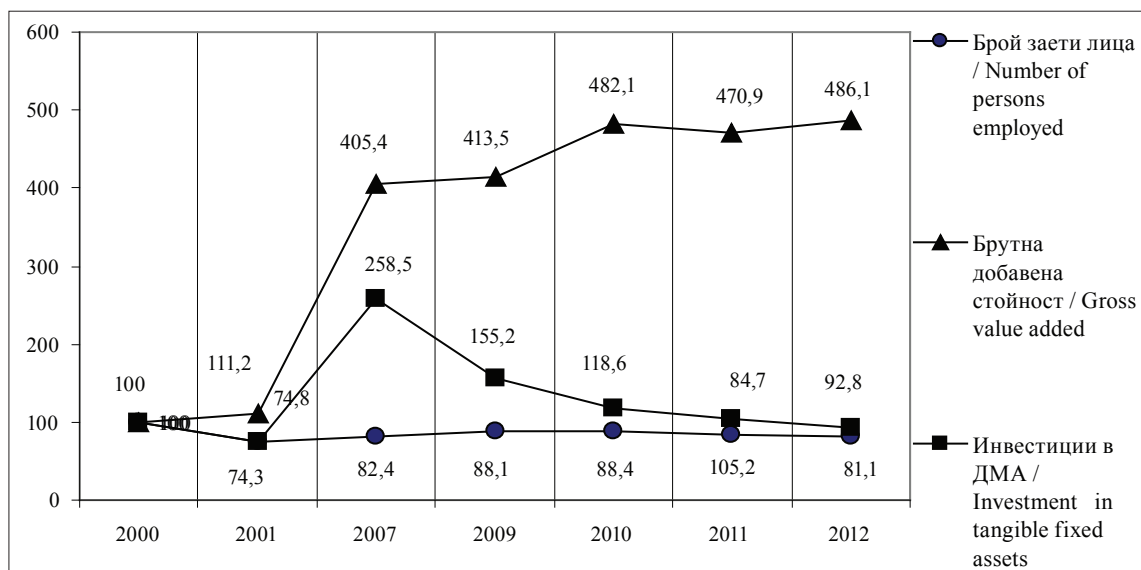
- **Фактори, детерминиращи структурните промени.** Използвани са следните показатели: равнище на самозадоволяване с месо и месни продукти, популателна способност на лице от домакинство, динамика на потреблението на месо и месни произведения, производителност на труда (брутна добавена стойност на един зает); производителност на разходите за труд (добавена стойност на единица разходи за персонал); ефективност (норма на печалба – брутен опериращ излишък на единица оборот), рентабилност на капитала (брутен опериращ излишък / собствен капитал); ликвидност на краткотрайните активи; задлъжнялост; рентабилност (дял на брутният опериращ излишък в добавената стойност по факторни разходи), инвестиции на един зает, коефициент на инвестиране – брутни инвестиции в дълготрайни материални активи/добавена стойност по факторни разходи, разходи за НИРД и други.

Позиция на сектора в отрасъл ХВП

Стойността на показателите, показващи ръста в брутната добавена стойност (БДС) и заетостта за периода 2000–2012 г., очертават основните параметри в развитието на сектора (фиг. 1).

Брутната добавена стойност, създавана в месната индустрия, нараства с високи темпове и през 2012 г. **тя е 238,6 млн. лв.**, което е над 4 пъти повече спрямо 2000 г. **В резултат** от направените значителни инвестиции за постигане на евростандартите, месната индустрия за-

силва позицията си в развитието на отрасъла – **делът на сектора в създадената добавена стойност в отрасъла нараства почти два пъти – от 7,0 през 2000 г. на 12,9% през 2012 г.** Същевременно делът на сектора в заетостта в ХВП намалява от 18,9% на 17,3%. **Изводът е, че през изследвания период в сектора на месото се извършва мащабна интензификация и модернизация.** Темпът на нарастване на инвестициите се забавя след 2007 г., което дава основание да се очаква забавяне на иновативните процеси в сектора в краткосрочна времева перспектива (фиг. 2).

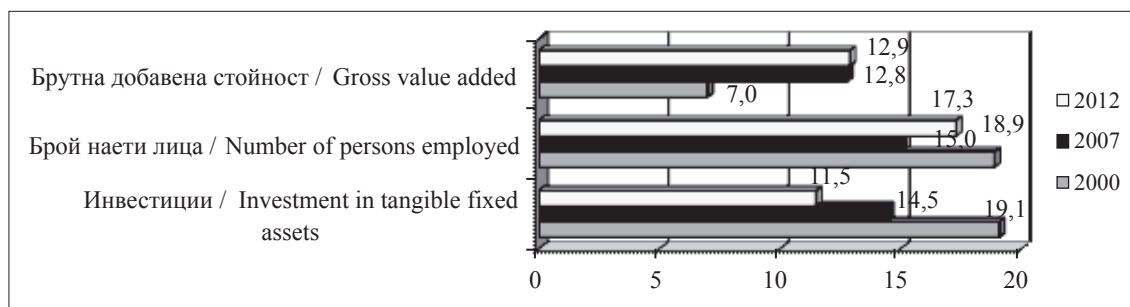

Фиг. 1. Динамика на произведената БДС, инвестициите и заетите лица в сектора, 2000 = 100, (%)

Fig. 1. Dynamics of gross value added, persons employed and tangible fixed assets in processing and preserving of meat and production of meat products, 2000 = 100, (%)

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Фиг. 2. Дял на сектора в отрасъл ХВП (%)

Fig. 2. Share of sector's gross value added, persons employed and tangible fixed assets in food, drink and tobacco industry

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Организационно преструктуриране

В изследвания период е извършено преструктуриране на предприятията в сектора. Намалява дялът на малките предприятия – от 44,2 през 2000 на 40,0% – през 2010 г. Нараства концентрацията в сектора – разширява се относителният дял на средните и големите предприятия. Тази тенденция се вписва в общоевропейския профил на сектора – силно концентриран и доминиран от малък брой големи транснационални компании (табл. 1).

В същия период започват дейността си и нови микропредприятия, чиято устойчивост ще зависи от възможностите им да се конкурират въз основа на цените и разнообразието на продуктите.

Някои от големите месопереработвателни компании в своите производствени стратегии се насочват към вертикална интеграция, с цел намаляване на разходите и увеличаване на икономии от мащаба, намаляване на разходите за контрол на всички етапи на производството.

Тенденции на развитие и преструктуриране на производството в сектора

Общото производство на месо в натура нараства, но има различие в обема на производството по продукти. **Промисленият до-**

бив на месо от ЕРД намалява с 12,9% спрямо 2000 година и през 2012 г. се равнява на 5 365 тона. Промисленото производство на месо от дребен рогат добитък се увеличава с 3,81% за изследвания период – до 2213 тона. Общото промишлено производство на червено месо в България нараства до 2008 година, но в следващите 4 години реализира спад и в края на изследвания период възлиза на 55 926 тона, което е с 20,5% по-високо от произведеното количество през 2000 година. Същевременно **производството на колбаси нараства около два и половина пъти.** Промисленото производство на **птиче месо за анализирания период нараства близо три пъти.** Данните очертават неблагоприятна тенденция, темпът на нарастване на производството на червено месо е многократно по-нисък от този на нарастване на производството на колбаси. *Количеството на произведеното червено месо остава на изключително ниско равнище, в сравнение с необходимото количество за осигуряване на работата на преработвателните предприятия, в резултат на което месопереработвателната ни индустрия работи предимно с вносна суровина* (табл. 2 и табл. 3).

Различията в динамиката на производството по видове продукти води и до съществени промени в продуктовата структура. *Намаляват относителните дялове на всички видове червено месо, а дялът на птичето*

Таблица 1. Брой на предприятията* от месната индустрия и разпределението им по размер** – 2000–2010 г.

Table 1. Size classes of enterprises of meat industry by number of persons employed, 2000–2010

Години Years	Всичко/Total		Микро/Mikro		Малки/Small		Средни/Average		Големи/Large	
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
2000	466	100	177	38,0	206	44,2	77	16,5	6	1,3
2006	407	100	135	33,2	188	46,2	76	18,7	8	2,0
2007	411	100	144	35,0	183	44,5	75	18,2	9	2,2
2008	430	100	161	37,4	178	41,4	83	19,3	8	1,9
2009	476	100	199	41,8	187	39,3	84	17,6	6	1,3
2010	452	100,0	182,0	40,3	181,0	40,0	81,0	17,9	8	1,8
2007/2000 – %	97,0		102,8		87,9		105,2		133,3	

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

* Обхващат се всички предприятия с едностранно и двустранно счетоводство, отчетени в НСИ.

** Съгласно класификацията в Закона за малките и средни предприятия (обн. ДВ. бр. 84 от 24.09.1999 г.).

Таблица 2. Производство на основни продукти на месната индустрия, тона
Table 2. Production of main products of the meat industry, tons

Продукти / Products	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Месо от ЕРД / Beef and veal	6162	8645	7923	9036	7624	5273	4509	6074	5743	4519	4706	4897	5365
Свинско месо / Pork	38126	31851	41029	51706	45348	38512	38463	41677	40764	38854	38404	49581	48348
Месо от ДРД / Sheep and goat	2131	7262	7464	9071	8974	9378	8621	9150	8294	5995	4502	2431	2213
Червено месо / Red Meat	46419	47758	56416	69813	61946	53166	51593	56901	54871	49805	47706	56909	55926
Месо от домашни птици / Poultry meat	33390	43985	70084	52462	66819	86200	91237	100183	91351	103048	99065	98609	99006
Месо, общо / Meat total	79809	91743	126500	122275	128765	139366	142830	157084	146222	152853	146771	155518	154932
Колбаси / Sausages	43395	38378	45146	53304	61496	71590	88145	105097	113438	104436	106269	105833	104507

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Таблица 3. Динамика на промишленото производство на месо и месни продукти в натура, 2000 = 100
Table 3. Production of main products of the meat industry, tons

Продукти / Products	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Месо от ЕРД / Beef and veal	100	140,3	128,6	146,6	123,7	85,6	73,2	98,6	93,2	73,3	76,4	79,5	87,1
Свинско месо / Pork	100	83,5	107,6	135,6	118,9	101,0	100,9	109,3	106,9	101,9	100,7	130,0	126,8
Месо от ДРД / Sheep and goat	100	340,8	350,3	425,7	421,1	440,1	404,6	429,4	389,2	281,3	211,3	114,1	103,8
Червено месо / Red meat	100	102,9	121,5	150,4	133,4	114,5	111,1	122,6	118,2	107,3	102,8	122,6	120,5
Месо от домашни птици / Poultry meat	100	131,7	209,9	157,1	200,1	258,2	273,2	300,0	273,6	308,6	296,7	295,3	296,5
Месо, общо / Meat total	100	115,0	158,5	153,2	161,3	174,6	179,0	196,8	183,2	191,5	183,9	194,9	194,1
Колбаси / Sausages	100	88,4	104,0	122,8	141,7	165,0	203,1	242,2	261,4	240,7	244,9	243,9	240,8

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

месо нараства с 22,1% спрямо 2000 година и през 2011 г. надхвърля 60% (табл. 3, 4) при ситуация на силно ограничена световна търговия с този продукт (по данни на ФАО около 10% от световното производство) (табл. 5). Тази структура съществено се различава от структурата на световното производство на месо (табл. 4), където относителният дял

на птичето месо е с дългогодишна тенденция на стабилизиране – около 33–34%.

Структурата е неблагоприятна от гледна точка на възможностите за реализация на продукцията на основния външен пазар – този на ЕС (прогнозите на ФАО са за увеличаване на потреблението на свинско месо, увеличаване на вноса на говеждо месо и уве-

Таблица 4. Структура на промишленото производство на основни видове месо в натура, %
Table 4. Structure of industry production of meat, %

Продукти / Products	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Месо от ЕРД / Beef and veal	7,7	9,4	6,3	7,4	5,9	3,8	3,2	3,9	3,9	3,0	3,2	3,1	3,5
Свинско месо / Pork	47,8	34,7	32,4	42,3	35,2	27,6	26,9	26,5	27,9	25,4	26,2	31,9	31,2
Месо от ДРД / Sheep and goat meat	2,7	7,9	5,9	7,4	7,0	6,7	6,0	5,8	5,7	3,9	3,1	1,6	1,4
Червено месо / Red meat	58,2	52,1	44,6	57,1	48,1	38,1	36,1	36,2	37,5	32,6	32,5	36,6	36,1
Месо от до- машни птици / Poultry meat	41,8	47,9	55,4	42,9	51,9	61,9	63,9	63,8	62,5	67,4	67,5	63,4	63,9
Месо, общо / Meat total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Таблица 5. Равнище и структура на производството и търговията с месо в света
Table 5. Level and structure of production and marketing of meat in the world

	2010	2010	2011	2011
	млн. тона / million tons	%	млн. тона / million tons	%
Производство / Production				
Месо, общо / Meat total	294,6	100	297	100
Говеждо месо / ЕРД / Beef and veal	67,5	22,9	67,5	22,7
Птиче месо / Poultry meat	98,2	33,3	101,6	34,2
Свинско месо / Pork	109,9	37,3	109	36,7
Овче месо / Sheep meat	13,5	4,6	13,5	4,5
Търговия / Trade				
Месо, общо / Meat total	26,6	100	28,5	100
Говеждо месо / ЕРД / Beef and veal	7,7	28,9	7,8	27,4
Птиче месо / Poultry meat	11,6	43,6	12,6	44,2
Свинско месо / Pork	6,2	23,3	7,1	24,9
Овче месо / Sheep meat	0,8	3,0	0,7	2,5

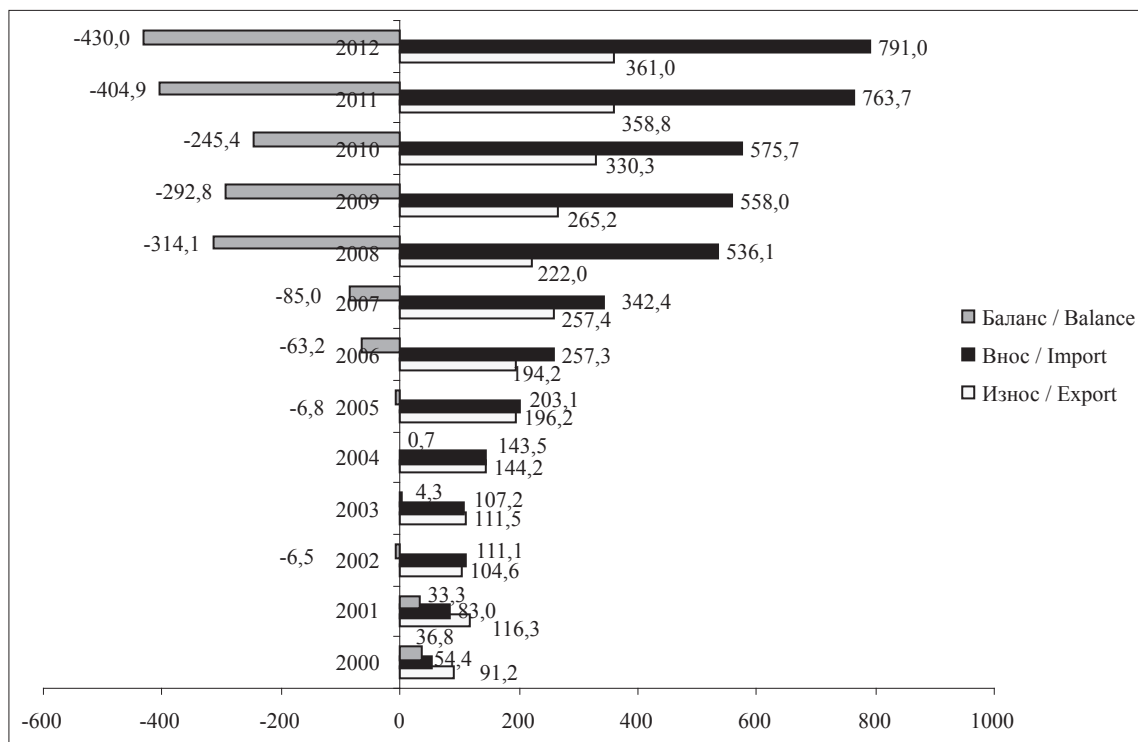
Източник: FAO, Statistical Yearbooks – World food and agriculture, 2012.

личение на потреблението и вноса на овче месо в ЕС).

Тенденции на развитие на външната търговия. Продуктово и пазарно преструктуриране на износа и вноса

Динамиката на вноса и износа на месни продукти в стойностно изражение за периода 2000–2012 г. показва, че и износът, и вно-

сът са с тенденция на нарастване. **С отварянето на вътрешния пазар през 2007 г. външнотърговският оборот с месо и месни продукти нараства скокообразно**, но вносът в стойностно изражение изпреварва нарастването на износа, и **от 2006 година месната индустрия е с нарастващо отрицателно валутно салдо** – от 63,2 млн. лева за 2006 година на 430 млн. лв. за 2012 година (фиг. 3).

Фиг. 3. Износ, внос и външнотърговско салдо при търговията с месо и месни произведения – млн. лв.
Fig. 3. Exports, imports and trade balance in trade in meat and meat products – million BGN

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Единствено търговията с месо от ДРД през целия изследван период е с положително търговско салдо, но и неговата стойност намалява – от 38,8 млн. лв. за 2000 г. на 13,6 млн. лв. за 2012 г. **Най-силно се влошава балансът на търговията със свинско месо в периода след 2007 година**, което е резултат от промени в продуктовата и географска структура на вноса и от повишение на импортните цени (табл. 6). **След влизането в ЕС България се наложи да направи неблагоприятни промени в продуктовата структура на вноса** поради необходимостта да се адаптира към европейското законодателство и, по-конкретно, към по-високите ЕС вносни мита за трети страни. България засили своя интра ЕС импортен статус по отношение вноса на свинско месо, като прекрати вноса от Канада и САЩ, което беше съпътствано от увеличение на цените на предлаганите оферти за внос.

Общият обем на износа в натура през 2012 нараства близо **5 пъти** спрямо 2000 г. – от 12,5 хил. тона на 60,7 хил. тона. След инте-

грацията на пазара на месо в общия европейски пазар се наблюдава **скокообразно нарастване на износа на птиче месо (от 4,9 хил. тона за 2000 г. на 45 хил. тона за 2012 г.)**. Нарастване отбелязва и **износът на колбаси и консерви**, при това по-високите темпове на нарастване на динамиката в стойностно, отколкото в натурално изражение при колбасите (над 3 пъти), показва, че се изнасят продукти от високите ценови листи. При износа на месо се наблюдава **спад само при месото от ДРД, но това е силно негативна тенденция, като се има предвид, че страната губи завоювани позиции в този сегмент**. До 2005 година България има традиционно силни позиции – тя е сред основните партньори на европейския внос на месо от ДРД и разширява пазарния си дял (табл. 7). Темпове на спад на износа на ДРД след присъединяването към ЕС постоянно се ускоряват и, в сравнение с 2000 година, през 2012 г. износът е намалял близо 4 пъти – до 1641 тона (фиг. 4).

Таблица 6. Търговски баланс при търговията с продукти на месната индустрия, млн. лв.
Table 6. Trade balance in trade in products of the meat industry, million BGN

Години Years	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Месо от ЕРД / Beef and veal													
Износ / Export	0,5	0,7	1,6	1,0	0,4	0,7	1,3	33,7	13,2	9,1	5,4	5,1	4,9
Внос / Import	15,5	25,1	32,3	32,7	43,4	86,4	134,1	57,1	67,6	52,3	53,7	47,7	39,1
Баланс / Balance	-14,9	-24,4	-30,7	-31,8	-43,0	-85,6	-132,7	-23,4	-54,4	-43,2	-48,4	-42,6	-34,2
Свинско месо / Pork													
Износ / Export	0,9	1,2	0,9	0,8	1,2	0,8	0,8	2,2	4,2	4,9	8,1	14,9	9,3
Внос / Import	10,1	22,3	35,5	33,5	32,5	37,5	48,8	167,7	245,3	293,4	297,4	347,5	366,6
Баланс / Balance	-9,2	-21,2	-34,6	-32,7	-31,3	-36,7	-48,1	-165,5	-241,1	-288,5	-289,3	-332,7	-357,3
Месо от ДРД / Sheep and goat meat													
Износ / Export	38,8	52,7	49,0	55,8	57,8	67,6	70,6	59,8	54,4	47,3	38,0	23,1	16,6
Внос / Import	0,0	0,3	0,0	0,1	0,0	0,3	0,2	0,6	3,0	1,4	2,5	1,2	3,0
Баланс / Balance	38,8	52,4	49,0	55,7	57,7	67,3	70,4	59,2	51,4	45,9	35,5	22,0	13,6
Месо от домашни птици / Poultry meat													
Износ / Export	39,0	52,0	42,6	41,9	73,0	105,9	102,3	130,3	123,2	168,9	234,0	259,9	269,7
Внос / Import	17,5	20,4	28,3	27,2	37,8	45,7	46,0	66,0	100,7	127,1	167,6	283,0	287,5
Баланс / Balance	21,4	31,7	14,3	14,7	35,1	60,2	56,4	64,3	22,6	41,8	66,4	-23,1	-17,8
Месни произведения / Meat products													
Износ / Export	7,6	7,4	7,9	8,9	8,8	15,2	15,7	12,8	15,3	29,0	29,9	31,8	34,5
Внос / Import	10,0	9,3	9,9	11,7	9,3	4,2	4,3	14,6	24,0	34,9	44,9	56,8	65,0
Баланс / Balance	-2,4	-1,9	-1,9	-2,7	-0,5	10,9	11,4	-1,8	-8,7	-5,9	-15,0	-25,0	-30,5
Колбаси / Sausages													
Износ / Export	0,6	1,5	1,1	1,0	0,9	1,1	1,1	2,3	4,7	5,8	5,2	7,4	12,1
Внос / Import	4,0	3,0	3,0	1,7	1,5	0,8	1,6	7,3	12,9	12,3	8,5	13,9	26,2
Баланс / Balance	-3,4	-1,6	-1,9	-0,7	-0,7	0,3	-0,6	-5,1	-8,3	-6,5	-3,3	-6,5	-14,1

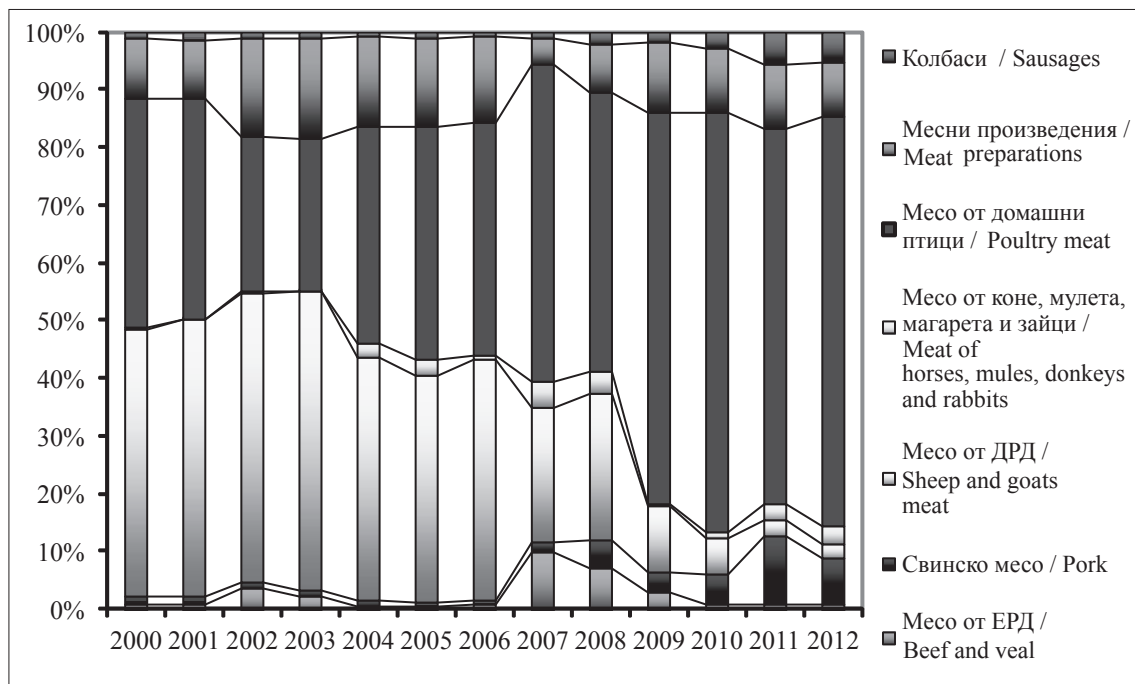
Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Таблица 7. ЕС – обем и структура на вноса на месо от ДРД по основни търговски партньори
Table 7. EU – volume and structure of imports of meat from sheep and goats in major trading partners

Основни търговски партньори / Major trading partners	Милиони евро / Millions of euro		% от общия внос / % of total imports	
	1995 г.	2005 г.	1995 г.	2005 г.
Извън ЕС / Outside EU	528	1087	100	100
Нова Зеландия / New Zealand	462	899	88	83
Австралия / Australia	41	81	8	7
България / Bulgaria	4	29	1	3
Аржентина / Argentina	3	23	0	2
Уругвай / Uruguay	9	17	2	2
Други / Other	9	38	2	4

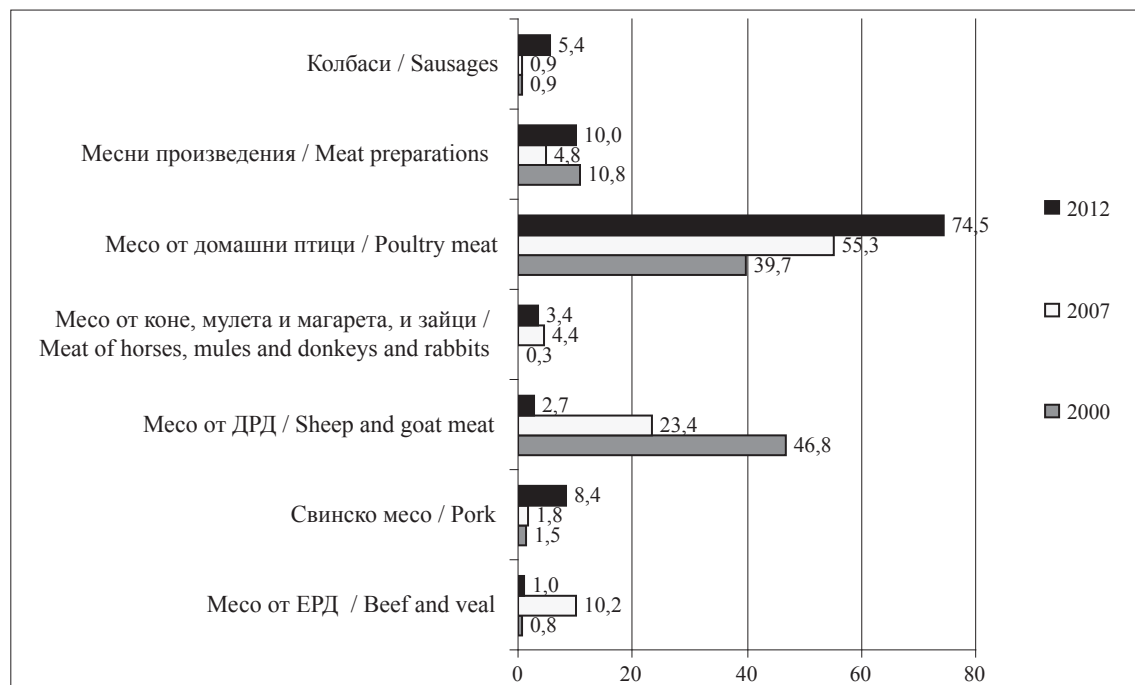
Източник: EUROSTAT COMEXT, 20 September 2006 (S. R. 4).

Фиг. 4. Структура на износа на основни групи продукти в натура

Fig. 4. Structure of exports of major product groups in kind

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Фиг. 5. Структура на износа на месо и месни продукти в натура (%)

Fig. 5. Structure of exports of meat and meat products in kind (%)

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

В **продуктовата структура на износа** в натурално изражение настъпват както позитивни, така и негативни промени. Като позитивна промяна след присъединяването към ЕС може да бъде оценено нарастването на относителния дял на колбасите, който в началото на периода беше незначителен. **Разширява се делът на продуктите с по-висока степен на преработка и следователно с по-висока добавена стойност в експортната структура.**

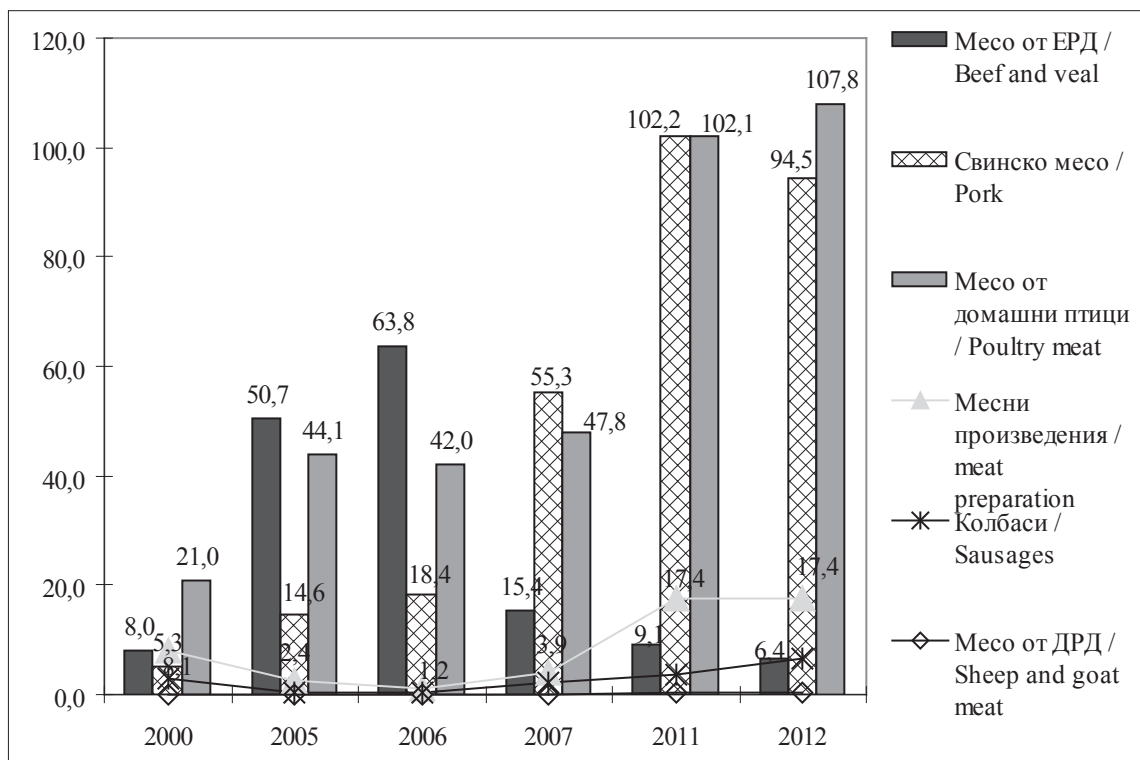
Бързо нараства делът на птичето месо, което в края на периода заема водещо място в експортната листа на месото и месните продукти с дял от над 74% при 39,7% в началото на периода. Делът на свинското и говеждо месо в износа нараства, но си остава под 10%.

Като негативна структурна промяна може да се отчете драстичното свиване на дела на износа от ДРД – до 2,7% през 2012 г., който през 2000 г. заема 46,8% (фиг. 5).

Вносът на месо и месни продукти в натура нараства ежегодно. За изследвания пе-

риод 2000–2012 г. общият обем на вноса нараства **4 пъти (от 63,1 тона на 258,5 хил. тона)** и в натурално изражение в края на периода надвишава износа повече от 4 пъти. С най-висок ръст е вносът на свинско месо (над 20 пъти), обезпечаващ месната индустрия със суровини. Над 5 пъти нараства и вносът на птиче месо. Нараства и вносът на консерви (над два пъти) и на колбаси (над 3 пъти) (фиг. 6).

Интегрирането на националния ни пазар към общия европейски пазар води до **съществени промени в продуктовата структура на вноса**. През 2012 г. **свинското и птичето месо** заемат водеща позиция в импортната структура, като увеличават близо два пъти дела си – от 44,8% за 2000 г. на 82,5% за 2012 г. Свинското месо увеличава дела си над 4 пъти, а говеждото свива участието си в продуктовата структура на вноса пет пъти. Промените в продуктовата структура на вноса на месо налагат промяна в асортимента на произвежданите месни продукти, в специфични-

Фиг. 6. Внос на основни групи продукти в натура, хил. тона

Fig. 6. Import of major product groups in kind, thousand t

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

те вкусови качества на някои месни продукти или и в двете посоки. При всички случаи България е изправена пред опасността от загуба на традиционни конкурентни предимства на своята месопреработвателна индустрия (Маламова, Н., 2010; Маламова, Н., 2009) (фиг. 7).

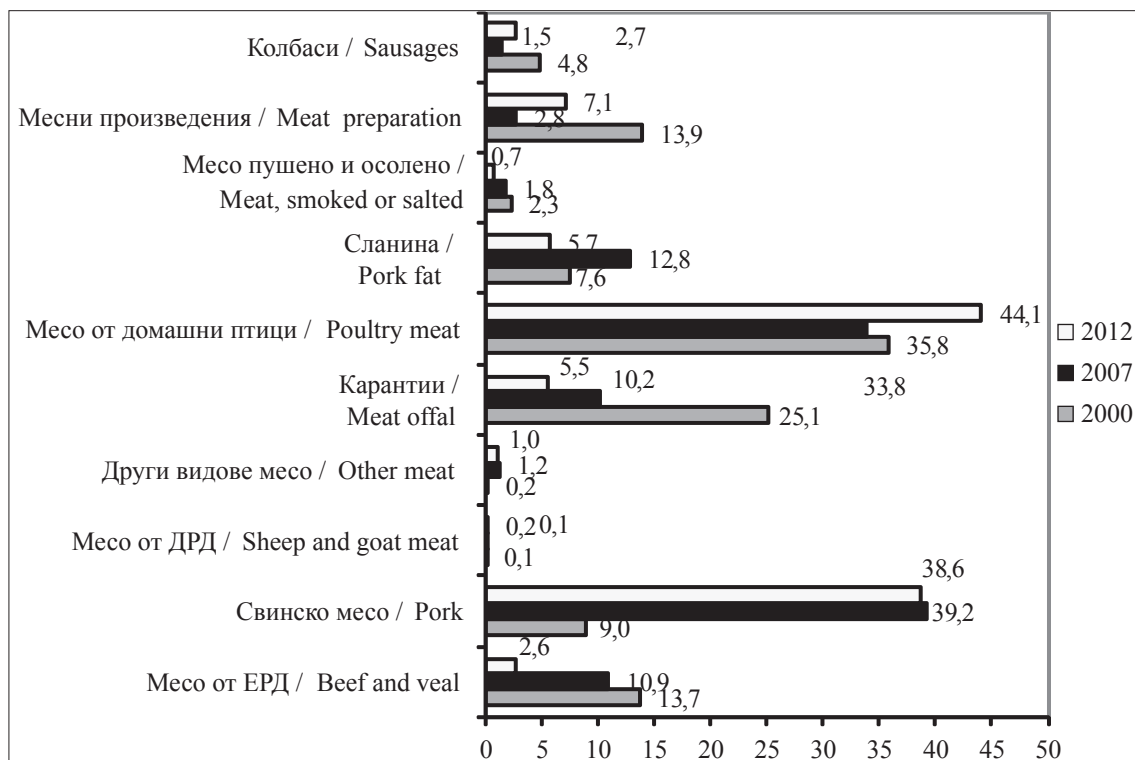
Намалява делът на **месните произведения и по-конкретно на колбасите** в импортната структура, независимо от увеличаване на вноса им в натурален и стойностен обем. Тази тенденция показва, че в условията на засилен конкурентен натиск, след либерализирането на пазара, месопреработвателната индустрия все по-успешно удовлетворява потребностите на вътрешния пазар, като работи основно с вносни суровини (фиг. 7).

Преструктуриране на външния пазар на месни продукти

С интегрирането на националния ни пазар на месни продукти към европейския се на-

блюдава бързо нарастване на стоковия обмен със страните от ЕС (фиг. 8).

В периода 2000–2009 г. делът на износа към европейския пазар в общия за страната **значително се разширява** – нараства с около 10% в натурално изражение и с около 5% в стойност. През последните три години от изследвания период делът на износа към ЕС от общия износ се свива – в натурално изражение с 10%, в стойностно – с 5%, но остава твърде висок – съответно 86,7 и 91,5%. Съвместната прогноза на ОЕСД и FAO за търсенето на месо и месни продукти към 2020 г. показва, че значителни възможности за повишаване на потреблението на месо има извън ЕС – в трети страни (фиг. 10). Това означава, че е необходима географска диверсификация на износа по посока на тези пазари. Значителната разлика в дела на ЕС, в натурално и стойностно изражение, показва, че на този пазар месната индустрия реализира продукти с по-ниска добавена стойност, в срав-

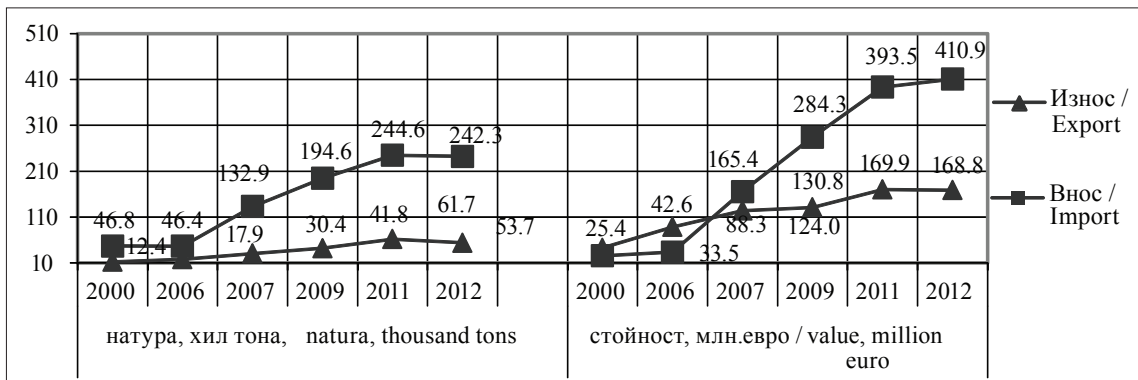
Фиг. 7. Структура на вноса на месо и месни продукти (%)

Fig. 7. Structure of imports of meat and meat products (%)

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

нение с пазарите на трети страни. **Увеличава се и обемът на вноса от страните – членки на ЕС**, като през 2012 г. с дял от 99% от об-

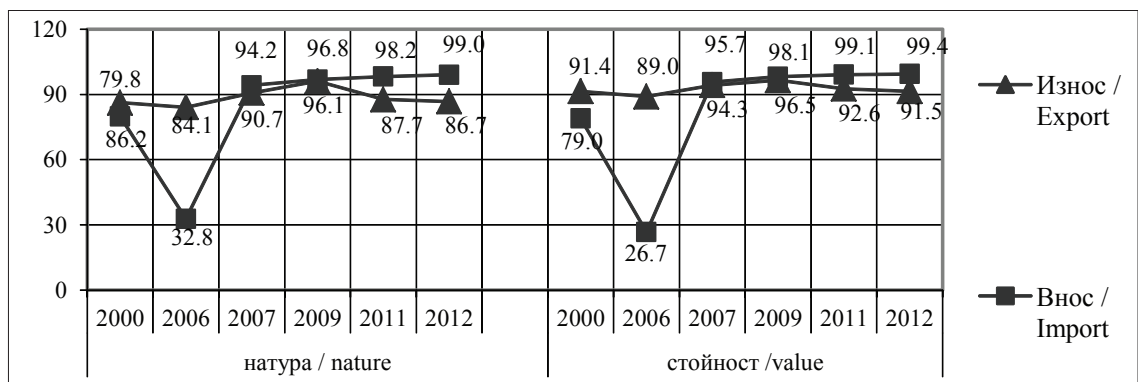
щия внос в натура и 99,4% в стойност, прави импорта от трети страни икономически несъществен. (фиг. 9).

Фиг. 8. Динамика на износа и вноса на месни продукти на пазара на ЕС

Fig. 8. Dynamics of export and import of meat products on the EU market

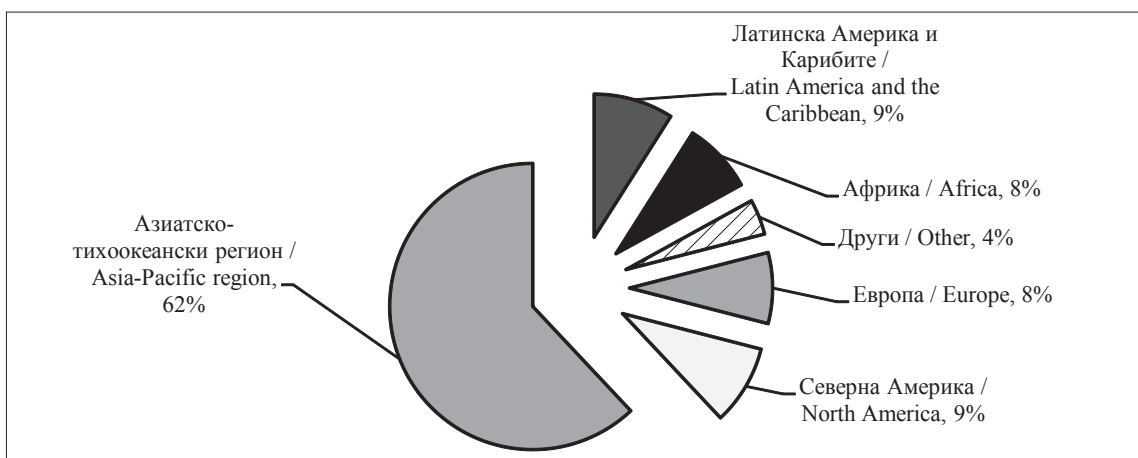
Източник: Евростат и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on Eurostat.

Фиг. 9. Дял на ЕС в износа и вноса на месни продукти (%)

Fig. 9. EU share in total exports and imports of meat products (%)

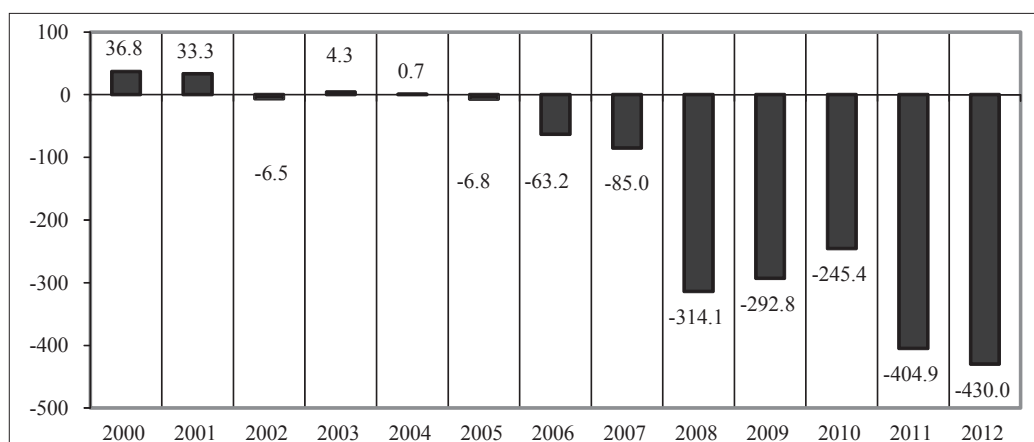
Източник: Евростат и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on Eurostat.

Фиг. 10. Нарастване на търсенето на месо по региони 2011–2020 г.

Fig. 10. Increasing demand for meat by region 2011–2020

Източник: Agricultural Outlook 2011–2020, OECD-FAO 2011, p. 137.

Фиг. 11. Баланс на търговията с месни продукти на пазара на ЕС, млн. евро

Fig. 11. Balance of trade in meat products on the EU market, mln. euro

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Обемът на износа на европейския пазар расте, но балансът на търговията с месо и месни продукти на европейския пазар след 2005 г. е постоянно нарастваща отрицателна величина. Резултатът показва влошаваща се конкурентоспособност на българската месна индустрия на единния европейски пазар (фиг. 11).

Повишаване на възвръщаемостта от експорта в месния сектор може да се очаква от диверсификация на изнасяните продукти и от разширяване на географските направления на експорта към пазари с високи ценови равнища в сектора (Маламова, 2011).

Фактори, детерминиращи структурните промени

Основните структурни промени в сектора на месото са детерминирани от различни групи фактори от националната и външна икономическа среда.

Промените в *производствената структура* на сектора са в силна зависимост от потребителското търсене и платежоспособност на населението, състоянието на суровинната база, финансовото състояние на предприятията, обема на привлечените чуждестранни преки инвестиции, квалификационното равнище на работната сила.

Организационните структурни промени се реализират под въздействието на фактори,

които са резултат от интегрирането на България в ЕС, а именно:

- въвеждането на европейски стандарти за качество и безопасност на храните;
- ползването на европейските фондове за повишаване конкурентоспособността на предприятията.

Външнотърговският обмен на продукти от сектора се определя от тяхната конкурентоспособност на националния и външните пазари и прилаганите търговски режими. С интегрирането ни в ЕС националният пазар стана част от обединения европейски пазар с общи правила по отношение на организацията на продуктовете пазари и търговията с трети страни. Конкурентоспособността на продуктите ни зависи от разполагаемите ресурси (материални, финансови, трудови) и тяхното ефективно използване.

Факторите, които в бъдеще ще оказват доминиращо влияние върху конкурентоспособността на фирмите, ще бъдат: качеството на продуктите, техният иновационен характер, собствената марка, интелектуалният капитал и **квалификационното равнище на работната сила**. Образователното и квалификационното равнище на работната сила (структура, тенденции, потребности, проблеми) не е цялостно изследвано. Някои изводи за наличието на широк слой неквалифицирана заетост в сектор „Производство и преработка на

месо”, могат да бъдат направени на базата на резултатите от Проучване на пазара на труда в България през 2012 г. по проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони” по ОП „Развитие на човешките ресурси“.

Данните за числеността и изменението ѝ за периода 2008–2011 г. по отношение на заетите от професионално-квалификационните групи „Професии, неизискващи специална квалификация” и „Без професионална група” показват, че в сектор „Месопреработване” двете най-ниски квалификационни групи наброяват над 8000 души и числеността им е с неустойчива тенденция към намаляване, което показва, че проблемът за квалификация и преквалификация на персонала в сектора е сериозен и се нуждае от системно проучване, и адекватни решения.

Навлезлите в сектора средства по програмите САПАРД и ПРСР съдействаха за модернизация и повишаване ефективността на предприятията. Бяха изградени нови производствени мощности. Европейските субсидии имат съществен принос за модернизацията и повишаване на ефективността от дейността на предприятията. В края на 2006 г. по Мярка 2.1. „Подобряване на преработката и маркетинга на селскостопанските и рибни ресурси” по предприєдинителната програма са одобрени 357 проекта на стойност 975 млн. лв., от тях близо 342 млн. лв. са европейски субсидии¹. Сектор „Месо”, заедно с „Плодове и зеленчуци”, са усвоили най-голяма част от средствата по програмата. Двата сектора привличат 67,5% от одобрените инвестиционни средства по проекти и 58,5% от усвоените средства по програма САПАРД 2000–2006 г. Предприятията от сектора получават подкрепа и по Мярка 123 „Добавяне на стойност към земеделски и горски продукти” от ПРСР 2007–2013 година.

Чрез експортните субсидии се подкрепя износът на хранителни продукти за трети страни. През 2012 г. е допустимо да се изпла-

щат възстановявания при износ от секторите: „Птиче месо и яйца”, „Говеждо и телешко месо”, „Свинско месо” и „Преработени продукти извън Приложение 1” (за яйцата, вложени в преработените продукти), но много малко фирми са се възползвали от този механизъм – издадени са 83 лицензии, на обща стойност 1 108 хил. лв. за износ на замразено пилешко месо и на яйчен прах. Приети са 64 заявки за плащане на възстановяване при износ, на стойност 725 хил. лв. от секторите „Пилешко месо” и „Яйца”. За първото полугодие на 2013 г. са издадени 20 лицензии за възстановяване в сектора на птичето месо, на обща стойност 99 хил. лв. Извършени са плащания в размер на 513 хил. лв., по 45 заявки.

Чуждестранните преки инвестиции, привлечени в предприятията за производство на месо и месни продукти (5,3 % от привлечените ЧПИ в сектора на храните (табл. 8), също оказват влияние върху брутната добавена стойност, разкриването на нови работни места и стимулирането на технологиите.

Оптималното използване на създадените производствени мощности зависи от: а) достъпа до достатъчни като количество и качество суровини за преработка; б) потребителско търсене на вътрешния пазар; в) конкурентни възможности на външния пазар.

Ниското равнище на самозадоволяване с месо (табл. 9), нарастването на натуралните обеми на суровинно ориентирания внос (над три пъти) (фиг. 4) **въздействат негативно върху развитието на отрасъла във всичките му аспекти – равнище на производство, производствена структура, качество на продуктите, ефективност и конкурентоспособност.**

Прилагането на **единни митнически тарифи за внос от трети страни** силно повлия на месопреработвателната промишленост, осъществяваща голям обем от вноса на говеждо месо от тези пазари. Прилагането на по-високите европейски мита за внос от трети страни, в условията на ниски нива на квоти на внос от тези пазари, съществено промени географската и продуктова структура на вноса на месо за преработка. Нарасна относно-

¹ МЗХ. Http://www.mzp.government.bg/Sapard/News.htm

Таблица 8. Структура на привлечените ЧПИ в сектора на храните, %**Table 8.** Structure of attracted FDI in the food sector, %

Производство на други хранителни продукти / Manufacture of other food products	36,7
Производство на мелничарски продукти, нишесте и нишестени продукти / Manufacture of grain mill products, starches and starch products	24,0
Преработка и консервиране на плодове и зеленчуци / Processing and preserving of fruit and vegetables	12,9
Производство на хлебни и тестени изделия / Manufacture of bakery and farinaceous products	9,5
Производство на мляко и млечни продукти / Manufacture of dairy products	8,6
Производство и преработка на месо; производство на месни продукти / Processing and preserving of meat and production of meat products	5,3
Производство на растителни и животински масла и мазнини / Manufacture of vegetable and animal oils and fats	1,2
Производство на готови храни за животни / Manufacture of prepared animal feeds	1,1
Преработка и консервиране на риба и други водни животни / Processing and preserving of fish, crustaceans and molluscs	0,7

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

Таблица 9. Равнище на самозадоволяване с месо**Table 9.** Meat Degree of Self-sufficiency (%)

	2006	2007	2009	2010
Месо и карантии / Total of meat and edible meat offal	60,3	62,5	:	55,0
Месо от телета и юници / Calve and young cattley	28,2	75,3	:	66,0
Месо от свине / Meat of swine	63,0	47,3	40,0	38,0
Месо от овце и кози / Meat of sheep and goats	123,2	109,0	108,0	114,0
Месо от домашни птици / Poultry meat	76,3	78,8	78,0	73,0

Източник: Евростат. / Source: Eurostat Data.

телният дял на вноса на свинско месо и се намали този на говеждото, водещо до промяна и в структурата на месните продукти, и до риск от загуба на традиционни конкурентни предимства (Маламова, 2009; Маламова, 2010).

Прилаганата политика на подпомагане на селскостопанското производство не стимулира производителите на животински продукти, тъй като преобладаващата част от тях не притежават земя.

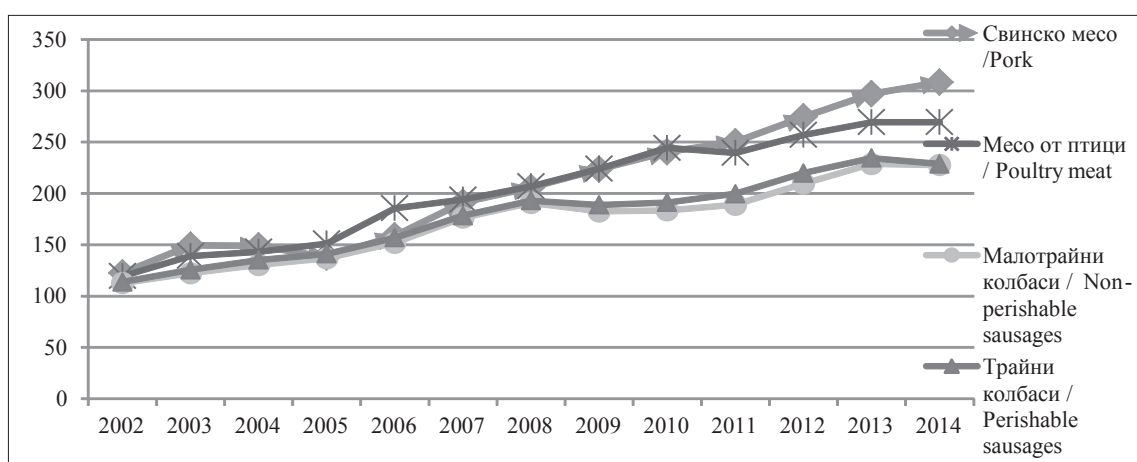
Отчетеното от НСИ нарастване на покупателната способност на населението на месо и месни продукти за периода 2001–2014 г. (фиг. 12) е един от основните фактори за увеличено търсене на вътрешния пазар. Най-много е нараснала покупателната способност на населението на свинско месо – над 2 пъти, и на птиче месо – над 1,7 пъти.

В резултат на ръста на покупателната способност е нараснало и потреблението на месо и месни продукти от населението (табл. 10).

С най-висок ръст за периода 2005–2013 г. е потреблението на свинско месо, което е нараснало над 2 пъти. Потреблението на трайни колбаси и на птиче месо също расте значително.

Конкурентният потенциал на сектора на основния пазар за реализация на продукцията на сектора – европейският е изследван чрез показателите производителност, концентрация, ефективност и рентабилност в подсекторите на месото.

Всички подсектори за производство и преработка на месо и месни продукти следват общата за ХВП тенденция за периода 2008–2012 г. на намаляване на средния брой заети в едно

Фиг. 12. Динамика на покупателната способност на домакинствата, средно на лице, 2005 = 100, %
 Fig. 12. Dynamics of purchasing power of households¹ (Average per capita), 2005 = 100, %

Източник: НСИ и собствени изчисления. / Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

* Покупателна способност на домакинствата – количествата стоки, които могат да се купят с общия доход средно на лице за съответната година.

Таблица 10. Динамика на потреблението на месо и месни продукти, 2005 = 100

Table 10. Dynamics of Household consumption of meat and meat products, 2005 = 100

Продукти и напитки / Foods and beverages	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Месо – кг / Meat – kg	109, 5	113, 2	116, 9	126, 9	132, 2	132, 6	132, 2	133, 1
Свинско / Pork	119,44	141,67	147,22	169,44	191,67	202,78	213,9	225,0
От домашни птици / Poultry meat	112,66	111,39	113,92	129,11	137,97	137,97	138,0	138,0
Месни произведения – кг / Meat products – kg	105, 2	110, 4	111, 9	106, 7	103	104, 5	106,7	107, 5
Трайни колбаси и обработено месо / Non-perishable sausages and dry meat	108,33	125	141,67	150	133,33	133,33	141,7	154,2
Малотрайни колбаси / Perishable sausages	105,88	104,71	103,53	92,941	94,118	95,294	95,3	92,9
Месни продукти / Meat products Ready-to-cook – kg	120,0	140,0	160,0	170,0	150,0	170,0	180,0	190,0

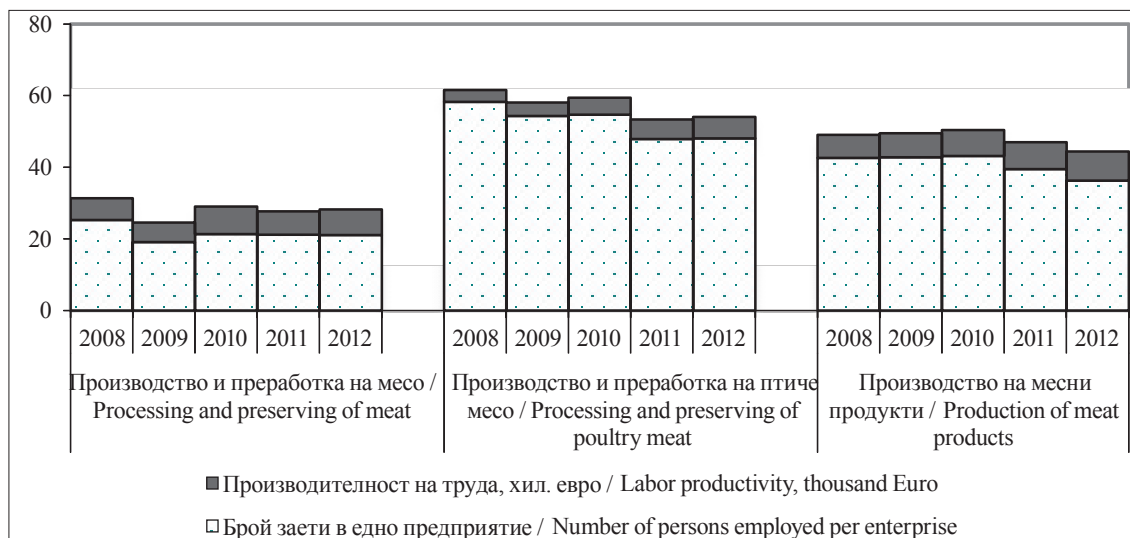
Източник: НСИ и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on National Statistical Institute Data.

предприятие. Производителността на труда и рентабилността (с изключение на производството на месни продукти) нарастват (фиг. 13). Ефективността намалява в секторите „Производство и преработка на месо“ и „Производство на месни продукти“, и се увеличава в подсектор „Производство и преработка на месо от домашни птици“ (фиг. 14).

Въпреки положителните тенденции по отношение на производителността, ефек-

тивността и рентабилността на производството, България не е постигнала необходимия технологичен прогрес от гледна точка на конкурентния потенциал на месната си индустрия. Секторите на Българската месна индустрия заемат последното или предпоследно място в ЕС–28 по стойност на показателите производителност, инвестиции на един зает и коефициент на инвестиране (с изключение на производство и преработка

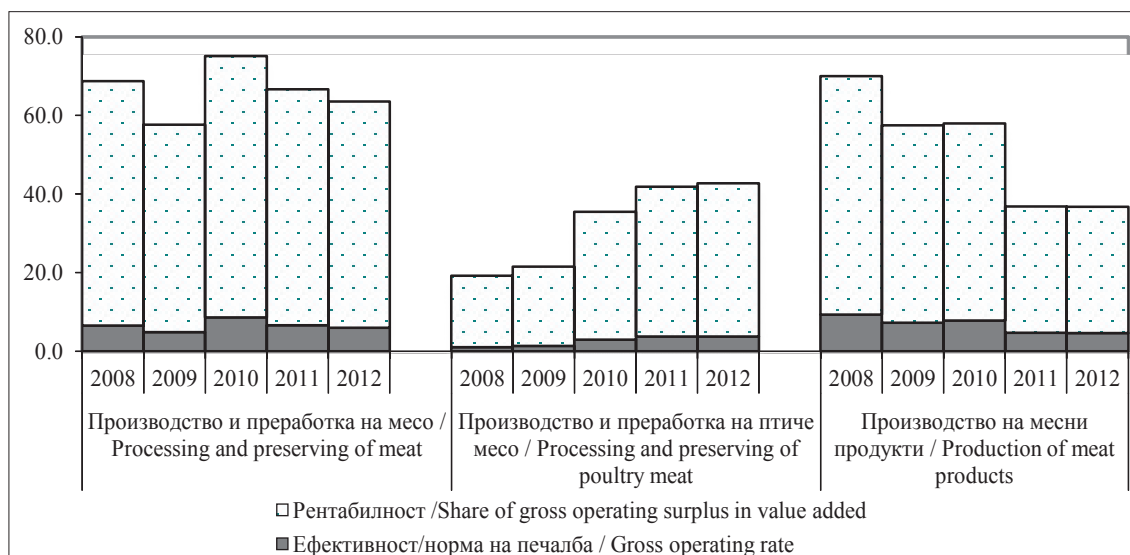

Фиг. 13. Производителност на труда, брой заети в едно предприятие в месната индустрия

Fig. 13. Labor productivity, number of employees per an enterprise in the meat industry

Източник: Евростат, Структурна бизнес статистика и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on Eurostat, Structural business statistics (SBS), 2008–2012.

Фиг. 14. Ефективност и рентабилност на производството в месната индустрия, %

Fig. 14. Efficiency and profitability of production of the meat industry, %

Източник: Евростат, Структурна бизнес статистика и собствени изчисления.

Source: Own calculation based on Eurostat, Structural business statistics (SBS), 2008–2012.

на месо от домашни птици). Производителността на труда в българската месна индустрия е 4–5 пъти по-ниска от средните стойности за страните от ЕС. С единица инвестиции в секторите на българската месна индустрия се произвежда от 2–4 пъти по-малко добавена стойност, отколкото в страните

с най-високи стойности на коефициента на инвестиране. Стойностите на показателите за ефективност и рентабилност в секторите на производство и преработка на месо и месни продукти в България са по-високи от средните за ЕС–28 и ЕС–27, но тези стойности се формират от ниското равнище на за-

плащане на труда и не са индикатор за технологичен прогрес.

Изводи

През изследвания период в предприятията от месната индустрия са извършени структурни промени, които кореспондират с европейските тенденции в развитието на сектора.

- Нараства значението на сектора в хранителната индустрия, делът му в създадената добавена стойност в отрасъла нараства почти два пъти. Извършена е мащабна интензификация и модернизация.

- В резултат на организационното реструктуриране е осъществена концентрация на производството – намален е делът на малките предприятия, увеличен е този на средните и големите предприятия. Някои от големите предприятия се насочват към вертикална интеграция.

- Очертава се тенденция на намаляване на дела на колбасите и другите месни произведения в импортната структура, което означава, че месопреработвателната индустрия все по-успешно удовлетворява потребностите на вътрешния пазар.

- Положителен момент е разширяването на дела на продуктите с по-висока степен на преработка и следователно с по-висока добавена стойност в експортната структура.

Очертават се и структурни промени, които не благоприятстват развитието на сектора.

- Намалява участието на всички видове червени меса в производствената структура в сектора. Делът на птичето месо нараства до 60% (в условия на силно ограничена световна търговия с този продукт – около 10% от световното производство), докато в световен мащаб се стабилизира на 33–34%.

- Търговският баланс на месната ни индустрия на пазара на ЕС (основен търговски партньор при износа (над 85%) и вноса (99,4%) след 2007 година) е с бързо нарастваща отрицателна стойност, а вносът е суровинноориентиран.

- Съществено се променя експортната структура след 2007 г. – драстично се свива износьт на месо от ДРД и България губи конкурентни предимства на пазар с традиционно силни позиции.

Резултатите от анализа очертават следните направления и мерки за оптимизиране на организационната, продуктова и пазарна структура на сектора и за ускоряване на технологичното реструктуриране:

- Прилагане на гъвкави схеми за субсидиране на производството на суровини от животински произход през новия програмен период 2014–2020 г.

- Използване на средства от Националния иновационен фонд за приоритетно финансиране на иновационни проекти за продуктова диверсификация, производство на биопродукти, производство на безопасни и атрактивни опаковки на хранителни продукти.

- Насърчаване на експорта към трети страни и търсене на нови пазари за традиционни български продукти във и извън ЕС, чрез по-пълно използване на европейските фондове за реклама на традиционни продукти и експортно субсидиране.

ЛИТЕРАТУРА

Маламова, Н. 2011. Конкурентоспособност на сектор „Производство, преработка и консервиране на месо“ – В: Конкурентни възможности на аграрния сектор, София, с. 243-254

Маламова, Н. 2010. Конкурентни възможности на българската месна индустрия на европейския пазар. Хранително-вкусова промишленост, № 3, с. 24-28

Маламова, Н. 2009. Условия за развитие на българската месна индустрия след присъединяването към ЕС. Икономика и управление, ЮЗУ, № 2, с. 25-34

Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Месопреработване“. 2012. София, с. 86-87

Agricultural Outlook 2011–2020, OECD-FAO, 2011, p. 137.

FAO Statistical Yearbooks. World food and agriculture, 2012.

Eurostat, Structural business statistics (SBS), 2008–2012.

EUROSTAT COMEXT, 20 September 2006 (S. R. 4).

Structural changes of processing and preserving of meat and production of meat products

N. MALAMOVA

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

The article presents the results of a study of the structural changes in industry production and processing of meat and meat products in Bulgaria in the period 2000–2012. In the period this sector enterprises have faced a number of challenges related to the introduction of European standards hygiene and food safety, health and safety, protection of the environ-

ment, but also with new trade rules of the Single European Market. Have been created preconditions for significant structural changes. Based on the analysis of organizational, product, technology and market restructuring outlined as changes and trends in a positive (increasing importance of the sector in the food industry, have been achieved concentration, modernization and intensification of production, increasing the share of products with high degree of processing in the export structure, decreasing share of sausages and other meat products in the import structure) and those with a negative sign (the share of all types of red meat in the production structure of the sector is growing by leaps and bounds imports of pork and poultry meat ; increasing the negative value of the balance of trade in meat and meat products; drastically shrink exports of meat from sheep and goats).

Key words: European standards, structural changes, meat, meat products, competitiveness